

TAKÁCS ÁDÁM

„Szubjektív tárgyiség” Husserl fenomenológiai elmélete a test megalapozó szerepéről

I. BEVEZETÉS: A KONKRÉT SZUBJEKTIVITÁS

A husserli fenomenológia értelmezéseiben nem számít újdonságnak annak hangsúlyozása, hogy Husserl az 1920-as évektől a transzcendentális tudat elemzését elválaszthatatlannak ítéli a világ mint tapasztalati horizont elemzésétől. Arra azonban már nem minden értelmezésben derül fény, hogy ez a fokozatosan elmélyülő meggyőződés milyen változtatásokat implikál magában a transzcendentális szubjektivitás koncepciójában. Világos, hogy az a felismerés, melyet a *Kartezianus elmélkedések* szövege úgy fogalmaz meg, hogy „a magam számára apodiktikusan adott ego, melyet egyedülként tételezhetek abszolút apodikticitásában, a priori csakis világtapasztaló ego lehet” (Husserl 2000. 156), többet jelent a tudat és világ közötti ismereti korreláció újrafogalmazásánál. Ez a meggyőződés inkább magának a korrelációs problematikának az elmélyítéséről tanúskodik, amennyiben túlmutat az intencionalitás noétikus-noématikus szerkezetű elemzésén, és olyan tapasztalati regiszterek bevonását követeli meg a fenomenológiai elemzésbe, melyek már nem kizárólag episztemikus vagy episztemológiai jelentőségűek. A világtapasztalat a priori jellegének hangsúlyozása ugyanis nem csupán szorosabbra fűzi tudat és világ viszonyát Husserlnél, de megnyitja az utat a konkrét ego, az interszubjektivitás és az életvilág jelenségeinek értelmezése felé is.¹

A késői husserli elemzések gyakran a „konkrét szubjektivitás” kitéttel utalnak arra a fenomenológiai terepre, amelyet az új típusú vizsgálódások jelölnek ki. Ez a megfogalmazás azonban korántsem hoz minden tekintetben újat Husserl korábbi meggyőződéseihez képest. Változatlan marad például az először az 1913-as *Egy tiszta fenomenológia és fenomenológiai filozófia eszméi* című műben szisztematikusan kifejtett tétel, mely szerint a transzcendentális szubjektivitást *egologikus* tapasztalati szerveződés jellemzi. Hasonlóképpen nem történik válto-

¹ Jegyezzük meg, hogy Gerd Brand már egy 1954-ben megjelent és ma sem idejémtúlt művében világossá tette a husserli fenomenológia ezen összefüggéseit. Vö. Brand 1954.

zás Husserlnek abban a meggyőződésében sem, hogy a világtapasztalat a közvetlen *külső észlelésben* nyer eredeti artikulációt. Mindez pedig összefoglalva azt jelenti – állítja Husserl egy 1920-as években keletkezett kéziratában –, hogy a „konkrét szubjektivitás fogalmát az a két, egymástól elválaszthatatlan tény határozza meg, hogy én létezem, illetve hogy közvetlen tapasztalattal rendelkezem a világról” (Husserl 1973b. 380–381). Más szavakkal, a szubjektivitás „zárt konkrétitását” az „egologikus szféra és a hozzá közvetlenül kapcsolódó világtapasztalat rendszere” alakítja ki (Husserl 1973b. 379).² Ugyanebben a kontextusban tér ki Husserl arra is, hogy a konkrét szubjektivitás terepe kijelöli a fenomenológiai értelemben vett „eredetiség” hatókörét. Míg az ego és annak sajátos tapasztalatai kapcsán „eredetiségről” (*Uroriginalität*) kell beszélnünk, a közvetlen tárgyi jellegű világtapasztalat az „eredetiség” (*Originalität*) dimenzióját nyitja meg (Husserl 1973b. 386–390). Ez a két meghatározás arra utal, hogy a szubjektivitás konkrét élete és világa mindenütt az intuitív közvetlenség formájában áll fenn. Együttesen pedig azt a *fenomenális léptékváltást* teszik hozzáférhetővé, amelynek alapján az ego és a világ adottságának eltérése a maga tisztán fenomenológiai minőségében tárul fel.

A konkrét szubjektivitás egyszerre egologikus és világszerű tapasztalati hatókörének kijelölése ugyanakkor olyan meghatározásokat is játékba hoz, melyek többé-kevésbé hiányoznak a korábbi husserli elemzésekből. Ilyen például azoknak a jelenségeknek a köre, melyeket Husserl összefoglalóan a „világiasítás” (*Verweltlichung*) terminusával jelöl. A világiasítás egyrészt utal arra a folyamatra, melyben a transzcendentális ego egy sajátos appercepció eredményeképpen önmagát mint világi *pszichofizikai létezőt* fogja fel.³ Másrészt hangsúlyosan idetartoznak azok a konstitúciós szintek, melyek az *interszubjektivitás* különböző tapasztalati regisztereikhez kötődnek, legyen szó akár az ego és a társszobjektum viszonyáról, akár a közösségiség kialakulásának magasabb formáiról (vö. Husserl 2006. 172–173). Harmadrészt, s talán legfontosabb jellemzőként, a világiasítás arra a módra vonatkozik Husserlnél, ahogyan a konkrét szubjektivitás a világban a maga *testi mivoltában* megjelenik. Ez utóbbi mód jelentősége abban áll, hogy a testiség ugyanúgy alapvetően belejátszik az *ego* pszichofizikai appercepciójába, mint – a természet konstitúcióján keresztül – az interszubjektív viszonyok kialakításába. Röviden tehát elmondható, hogy a transzcendentális szubjektivitásra vonatkozó késői husserli elemzések egyik radikális újdonságát az adja, hogy a konkrét szubjektivitás *testileg megalapozott* tapasztalati szerkezetként kerül bemutatásra. Az alábbiakban ennek a tapasztalati szerkezetnek az elemzésére vállalkozunk.

² Lásd még Husserl 1973c. 105.

³ Lásd ehhez Husserl 2000. 115–116.

II. A TEST MINT EREDETI MEGJELENÉSSZERKEZET

Fontos látni, hogy azok a fenomenológiai vizsgálódások, melyek a test fenoménjét teszik kitüntetett tárgyukká, legyen szó annak eleven vagy fizikai megjelenési formáiról, korántsem csupán a transzcendentális szubjektivitás „konkrétságára” vonatkozó reflexió eredményei Husserlnél. A test kérdése valójában már jóval azelőtt felmerül a husserli elemzésekben, hogy a szubjektivitás doktrínája transzcendentális formát öltene. Az 1907-es *Dolog és tér* címmel tartott egyetemi előadások már alaposan elemzik a test konstitutív szerepét a külső észlelés vonatkozásában és ezen keresztül a tértapasztalat kialakításában (vö. Husserl 1973d. 44–57. 82–83. §). A néhány évvel későbbi, *A fenomenológia alapproblémái* című kurzus pedig fontos megállapításokat tesz a tudat és a test viszonyáról a természet általában vett konstitúciója szempontjából (vö. Husserl 1973a. 113–125). Ezeket az elemzéseket azonban mégiscsak az *Egy tiszta fenomenológia és fenomenológiai filozófia eszméi* című, a transzcendentális idealizmus tétele mellett már elkötelezett mű második kötete rendszerezi. Husserl itt nem csupán annak kimutatására vállalkozik, hogy az eleven test (*Leib*), mozgási és tapintási képességénél fogva, a materiális és természeti dolgok tapasztalatában konstitutív „szervként” viselkedik, de arra az alapvető szerepre is rámutat, amelyet a test a „pszichikai realitás” konstitúciójában betölt (vö. Husserl 1952. 55–97 és 143–161). Ennek alapján a test a pszichikum eredeti formájaként kerül bemutatásra, amely a testtapasztalat érzéki jellegében és a test mozgásra való képességében gyökerezik. Megjegyzésre érdemes az a tény is, hogy azokban az 1914 és 1918 között keletkezett szövegekben, ahol Husserl az *Eszmék* első kötetének megjelenése után először teszi kifejezett elemzés tárgyává a „transzcendentális idealizmus” fenomenológiai jelentését, a szubjektivitás testi meghatározottsága újra csak erőteljes hangsúlyt kap.⁴

Ugyanakkor, ha valami világosan megváltozik a kései Husserl testiségre vonatkozó elemzéseiben, vagyis azokban, amelyek a „világ” és a „világiasítás” fenoménjeit közvetlen összefüggésbe hozzák a szubjektivitás elemzésével, akkor az éppenséggel maga a *konstitúciós problematika*, amelyből kiindulva az eleven és fizikai test jelenségei fenomenológiailag elemezhetővé válnak. Ahelyett ugyanis, hogy meglegedne annak kimutatásával, hogy a test és a hozzá sajátosan tartozó „kinesztétikus” intencionalitás miként járul hozzá a külső tárgyak és a természet konstitúciójához, Husserl egyre inkább annak a módnak a feltárását tartja elsődlegesnek, ahogyan a konkrét szubjektivitás saját testi jelenlétéből kiindulva *megalapozza* saját tapasztalati szféráját, a hozzá közvetlenül tartozó környező világot, valamint azokat az intencionális utalásokat, amelyek az interszubjektív

⁴ Vö. Husserl 2003. 132–140, 160–166. Újabban Tengelyi László vizsgálta a világ, a test és az interszubjektivitás aspektusainak szerepét Husserl e szövegeiben arra a megállapításra jutva, hogy belőlük a transzcendentális idealizmus egy új, módszertani értelme bontható ki (Tengelyi 2010).

tapasztalat legalsó rétegét képezik. Egyszóval, ahelyett, hogy a test problematikáját az intencionális objektiváció és a pszicho-fizikai egység terminusaiban értelmeznék, a késői husserli elemzések abból a tényből indulnak ki, hogy „a világ oly módon konstituálódik, hogy az én eleve testiesült (*verleiblicht*) módon lép fel a világban” (Husserl 1973c. 287). Vagy másként mondva:

Az énstruktúra és a hozzátartozó konstitutív élet, a megjelenések és velük korrelatív létezők a maguk transzcendentális teljességében, mindez világiasul (*verweltlicht sich*), ami azt jelenti, hogy a transzcendentális szubjektivitás testiesül (*verleiblicht sich*) (Husserl 1973c. 289).

Döntő jelentőségű, hogy ezeknek a fenomenológiai viszonyoknak a feltárásában Husserl mindig szem előtt tartja, hogy a „testiesülés” *adottságmód*, mégpedig egy egyszerre eredendő és eredeti adottságmód. Ez a jellegzetesség pedig arra utal, hogy a test tapasztalata korántsem homogén. Ez utóbbi legalább három különböző, noha egymásra épülő szinten ragadható meg, melyek a *hülétikus*, a *kinesztétikus* és a *külső tárgyak* észlelésére jellemző megjelenési módok szerint artikulálódnak.

Valójában már az *Eszmék* második kötetének elemzései utalnak arra az alapvető tényre, hogy az eleven testiség tapasztalata olyan „érzéki benyomások” (*Empfindnisse*) közegében képződik, amelyek „közvetlen intuitív módon” állnak fenn.⁵ Ez a közvetlenség olyan minőségek formájában jelentkezik, mint a fájdalom, a gyönyör, az energikus feszültség és nyugalom, a test valamire való képességének vagy képtelenségének érzése. Husserl ezzel egy olyan „hülétikus alaprétég” jelenlétére mutat rá a testtapasztalásban, amelyen keresztül – mint írja – „az ember teljes tudata bizonyos módon kapcsolódik a testéhez” (Husserl 1952. 153). Ennek az elemzési iránynak a jogosságát későbbi szövegek is megerősítik. Husserl egy 1931-es jegyzetében így fogalmaz: „az eleven test az érzékiségek vagy az érzéki benyomások helye, melyek megjelennek rajta és benne, többé-kevésbé megkülönböztetett formában oszlanak el, helyek szerint, lokalizálva, részben bizonyos módon kiterjedve” (Husserl 1973c. 324). Mindehhez hozzátehetjük, hogy a „lokalitás” ténye arra utal, hogy Husserl szerint a testi érzékiség közvetlenül kötődik az érzékszervekkel való rendelkezés tapasztalatához. Ebben az értelemben az érzékiség e szintjét egy tisztán „affektív” adottságmód eredményének lehet tekinteni, amely „passzív” módon konstituálódik (vö. Yamaguchi 1982. 70–73, 107–117). Ebből viszont azt is megtudhatjuk, hogy a testtapasztalat közvetlen adottsága nem a test pszichikai vagy fizikai egységként való *felfogását* jelenti Husserlnél. Ellenkezőleg: a testi tapasztalat

⁵ Husserl 1952. 153. Az *Empfindnisse* kifejezés értelmezéséhez Husserlnél lásd Lévinas 1988. 145–165.

mint eredendő *átélés* a test *átérzésére* utal, amely egyúttal a test legintimebb önmegjelenési formája.

Ez a hülétikus adottságmód ugyanakkor nem az egyetlen olyan megjelenési forma, amely meghatározza az eleven test eredendő konstitúcióját. Általánosan szólva, a passzivitás szerkezete mindig feltételezi olyan aktív funkciók meglétét Husserlnél, amelyek az affektivitást a tapasztalati szerkezet kifejezett részévé emelik. Ebből a szempontból alapvető, hogy Husserl a „mozgásérzékben” vagy „kinesztétikus érzékelésben” ismeri fel azokat a funkciókat, melyek eredendő módon illeszkednek a testi affektivitás jellegéhez. Az *Eszmék* második kötete ennek kapcsán már így fogalmaz: „az érzéki aktusokhoz a kinesztétikus érzetek sorozata járul, melyek motiválják az előbbieket a tőlük való függésükben” (Husserl 1952. 57). A kinesztétikus adatok a test eredendő érzéki konfigurációjáról tanúskodnak, amennyiben a test „szabad mozgásra” való képességének tapasztalati feltételeit jelölik. Ahogy Husserl a *Kartezianus elmélekedésekben* megállapítja: „szerveim kinesztézise a »cselekszem« módjában folyik le és a »képes vagyok rá« jegyében áll” (Husserl 2000. 113). A mozgásérzék adottságmódjának eredendő mivolta ugyanakkor azt is jelenti, hogy itt a test mozgásának vagy mozgásra való képességének *belső* érzetéről van szó. Husserl kifejezetten hangsúlyozza, hogy az emberi test csak azért képes mozgásra a fizikai térben, mert az eleven test belülről uralt és képzett mozgásai irányítják (vö. Husserl 1973b. 515–516; 1973c. 278–280). A mozgás ebben az értelemben nem fizikai helyváltoztatást jelent, hanem szubjektív módon tapasztalt készletet, feszültséget és irányítást. Noha a mozgásban a test természetesen megváltoztatja a helyzetét a külső tárgyakhoz képest, a mozgás *belső*, kinesztétikus érzete olyan szubjektív élmények sorozataként konstituálódik, amelyben aktivitása dacára az én csak egy másik mozgó test analógiája alapján képes saját térbeli mozgását érzékelni (Husserl 1973c. 515–516). Összefoglalva tehát elmondható, hogy Husserl koncepciója szerint az eredendő testi tapasztalat csak azért lehet érzéki *önaffektív*, mert egyszersmind *öneffektív*, vagyis a képességek és cselekvések immanens érzéke ruhazza fel eredendő tapasztalati minőséggel.⁶

A test effektivitása annál is inkább döntő jelentőségű fenomenológiai ismérv Husserl számára, mert a testi mozgások és cselekvések ténylegessége kiküszöbölhetetlenül a külső, fizikai tárgyakkal analóg adottságmód szerkezetét is játékba hozza. Ez a jellegzetesség a test eredeti, vagyis világra vonatkoztatott konstitúciójának kulcsa. Husserl gyakran megjegyzi, hogy a kinesztézisek lehetőségére már bizonyos módon megköveteli, hogy a test „térbeliesült” legyen, azaz olyan térbeli dimenzió összefüggésében jelenjen meg, amelynek adottsága nem

⁶ Megjegyezhetjük, hogy egyes késői munkajegyzeteiben Husserl oly módon definiálja a „kinesztétikus hülét”, mint amely közvetlenül a testi „öztönök” konstitúciójának szintjéhez tartozik, s ennyiben a testiség *önaffektív* jellegéről árulkodik. Lásd ehhez Yamaguchi 1982. 177 és Depraz 2001. 8–9.

vezethető vissza minden tekintetben a belső testi mozgások jellegére. A test ugyanis a külső észlelésben a fizikai test (*Körper*) módján is adódik, más fizikai testek között elhelyezkedve: „az eleven test olyan módon konstituálódik, hogy testrészekről a térbeli dolgok mintájára szerzünk tapasztalatot, ahogyan azok külső dolgokként megjelennek az észlelésben” (Husserl 1973c. 296). Ez a tény ugyanakkor nem teszi lehetővé Husserl szerint, hogy saját testemre pusztán a fizikai tárgyak módján tekintsek. Mivel nem vagyok képes sem elhagyni, sem csupán kívülről szemlélni a testem, ezért az valójában alkalmatlan arra, hogy a külső tárgyakhoz hasonlóan kizárólag észleleti vetületekben jelenjen meg számomra (Husserl 1973c. 268–270). S ez azt jelenti, hogy eredeti külső megjelenése és más dolgokkal való fizikai kapcsolata dacára a testtapasztalat mindig implikálja az érzéki és kinesztétikus élményszerűség eredendő jelenlétét. Ez az élményszerűség pedig végső soron oda vezet, hogy Husserl szerint az emberi test a világban olyan *dologként* jelenik meg, amely *szubjektív tulajdonságokkal* bír:

Testem konstitutív tulajdonságai szerint olyan eredeti módon adódó dolog (*Ding*), amelyet eredeti módon mozgatok, amely valamennyi sajátos „mozgásában” és más átalakulásaiban számomra eredeti módon megmaradó egységet képez, s amely az önmegjelenés jellegét hordozza, egy olyan valami szubsztrátumának megjelenéseként, ami ténylegesen, lehetősége szerint (és tényleges lehetőségében) számomra eredeti módon adódik (Husserl 1973c. 567).

III. A TEST MINT AZ OBJEKTIVÁCIÓ FORRÁSA

Mindezek alapján megérthetjük, hogy Husserl miért és milyen módon hajlik arra, hogy a test komplex adottságmódjában egy olyan konstitúció terepét ismerje fel, amelyből kiindulva nem csupán az eredendő szubjektív tapasztalás bizonyos alapjegyei, de az *objektíváció* eredeti tapasztalati folyamatai is feltárhatók. Amit a test fenomenális konstitúciója ebben a tekintetben látni enged, valójában éppen az, ahogyan az objektíváció primitív formái, mint amilyen a tér vagy a természet konstitúciója, saját intencionális képződésükben egy olyan adottságmódra utalnak vissza, amely a tapasztalás legintimebb szubjektív jegyeit hordozza magán. A test fenomenalitása éppen arra a kérdésre adja meg a választ Husserlnél, hogy a *szubjektívítás eredendő önmegjelenése* miként képes motiválni az *eredeti tárgyi megjelenések* feltételeit. Hiszen világos, hogy az érzékszervekkel való rendelkezés immanens érzése – mint amilyen a látás vagy a tapintás – és a test mozgásérzéke alapján előálló tapasztalatok – mint amilyen az orientáció vagy a közelség/távolság élménye – konstitutív módon játszanak szerepet azoknak a tulajdonságoknak a kialakításában, amelyek végső soron a tárgyi világ tapasztalatának formájában jelentkeznek. Ebben az értelemben Husserl számára a test

egy olyan *fenomenális akkumuláció* jelölője, amelyben érzékiség és dologszerűség egyöntetűen és egymást kiegészítve hozza létre a szubjektív és a világ konstitúciójának egyes alapelemeit:

Testem tehát egy teljességgel sajátos szubjektív-objektív konfigurációban jelentkezik számomra. Nem pusztán dologként a többi dolog között, magánvalóként (az intuitív magánvaló, az intuitív térbeli dolog, egy tisztán szolipszista módon konstituált magánvaló értelmében), hanem figyelemre méltó és meghatározott egységként, mely ugyan analóg a dologgal, de megjelenési módjait tekintve mégis a saját testem. Ez az egység magában hordoz egy fizikai testi tárgyiságot, mely nem egy csapásra konstituálódik az eleven test adottságával együtt, hanem egy olyan specifikus és alulról építkező objektiváció szerint, mely a testnek a többi fizikai dologhoz való teljes asszimilációját követeli meg a fizikai oksági láncolatban (Husserl 1973b. 6).

A fenti idézet alapján aligha csodálkozhatunk, hogy Husserl egy 1921-es szövegében miért az emberi test *fizikai konstitúciójának* kérdését tartja olyan „alapproblémának, melyet saját alapjából kiindulva kell végiggondolni” (Husserl 1973b. 77). E kérdés alapvető jellege ugyanakkor nem csupán arra utal, hogy a pszichofizikai konstitúció problémája kétségtelenül a husserli fenomenológiai testelmélet egyik neuralgikus pontját alkotja.⁷ Valójában ebben az időszakban Husserlnek már van bizonyos fokig kialakult válasza erre a kérdésre. Az 1925-ös *Fenomenológiai pszichológia* című kurzus szövege egy helyen például így fogalmaz: „a pszichikai legalsó szintje az, ami szomatológiailag pszichikus, amely közvetlenül testesül és eleven, és amelynek tapasztalatában egyúttal a fizikait is megtapasztaljuk” (Husserl 1962. 131). A szomatológia problematikáján túl azonban a test tisztán dologi aspektusainak fenomenológiai kérdése azért lehet fontos, mert egy olyan objektiváció lehetőségére világít rá, amelyben egy „tárgyi” dimenzió – nevezetesen a testé – nem pusztán *konstituált* létezőként, de *konstituáló* funkciók birtokosaként jelentkezik az eredeti tapasztalás körében.

Husserl számos alkalommal elemzi a test sajátos fenomenológiai jellegét oly módon, hogy hangsúlyozza annak fizikai tárgyi aspektusait és a dologi rendbe való illeszkedését. Így akár nem volna túlzó a *konstitutív tárgyiság* kategóriájáról beszélni itt, abban az értelemben, hogy a test eredeti térbelisége és mozgása konstitutív módon játszik bele valamennyi más külső tárgy eredeti adottságába. Noha a tudat számára az eleven test nem jelenhet meg pusztán egy külsőleg adott tárgy formájában, szemléleti adottságában mégis van valami radikálisan különböző a tudat élményeinek megjelenési módjához képest. A test nem psz-

⁷ Egyes kommentátorok egyenesen leküzdhetetlennek tekintik az ezen a szinten jelentkező fenomenológiai nehézségeket. Lásd Franck 1981. 97–100 és Dodd 1997. 64–74.

ta tárgy, mégis hiánytalanul a tárgyak közé *illeszkedik*. Ebben a minőségében pedig olyan objektív érintkezési felületet teremt a világgal, melynek közegében a test azon tárgyi jellemzők elsődleges tapasztalati bázisának tekinthető – fizikalitás, helyváltoztatás, kauzalitás –, melyek a természet és a dologszerűség konstitúciójának alapelemeit képezik. Ennyiben pedig Husserl joggal hangsúlyozhatja, hogy „a test objektíven elsődleges mindazzal szemben, ami objektív” (Husserl 1973c. 490).

Fontos látni azonban, hogy a testnek ez az objektívációs primátusa mégsem csupán a test fizikai vagy dologi aspektusainak köszönhető. A test mint „tárgy” képtelen volna más tárgyak tapasztalati feltételeinek a megteremtésére, ha ehhez nem járulnának a szubjektivitás eredendő tapasztalati jegyei. Nem véletlen, hogy Husserl már az *Eszmék* második kötetében is a „szubjektív tárgyiság” kitétellel jellemzi a test tapasztalati sajátosságát annak materiális meghatározottságaival szemben (Husserl 1952. 153). Ez pedig végső soron oda vezet, hogy a test objektív kitüntettségét a testtapasztalat szubjektív tulajdonságai készítik elő. Más szavakkal, a világban való testi jelenlét csak azért válhat objektívációs tapasztalati kiindulóponttá, mert a testhelyzet és a mozgás csakis az érzékek és a kineztezések közvetítésén keresztül kerül összefüggésbe a tárgyakkal. Ennek alapján pedig azt állíthatja Husserl, hogy „saját eredeti szférám minden egyes tárgya oly módon van jelen számomra, hogy fennállásukat saját testem és testi eredetiségem révén birtoklom, vagyis az eredeti kineztezések révén, melyeket a látás, hallás stb. útján hozok játékba” (Husserl 1973c. 567). A testnek mint az objektíváció forrásának ezt a szerepét az alábbi, 1921-ből származó szövegrész mindennél inkább világossá teszi:

Valamennyi dolog között a testem a legközelebbi, legközelebbi az észlelésben, az érzésben, az akaratban. A test énemmel és működő énemmel a környező világ minden más tárgyát megelőzően alkot egységet. A test úgyszólván a középpont, a középpontban elhelyezkedő tárgy. Középponti működésében birtoklom, és noha (hozzám képest) itt már egy tárgyról van szó, mégis valamennyi más tárgy és valamennyi tárgyra irányuló funkcióm funkcionális középpontját alkotja: ez az, amiből kiindulva és aminek közvetítése révén minden más tárgyhoz hozzáférek, azokat elsajátítom, szándékaimnak megfeleltetem (Husserl 1973b. 58–59).

Ezáltal viszont arra a sajátosságra is fény derül, hogy ha Husserl a test tárgyi jellegét és objektívítását egy késői kéziratában az „objektívítás fundamentumának” nevezheti (Husserl 1973c. 490), akkor ez csak azért lehetséges, mert a test adottságmódja már a szubjektivitás és interszubjektivitás eredeti tapasztalatai számára is alapként szolgál.

IV. A TEST MINT ALAP

A test adottságmódjainak beható elemzése teljes mértékben indokolttá teszi Husserlnél, hogy a konkrét szubjektivitás fenomenológiai problematikáján belül a test és a hozzá tartozó tapasztalati regiszter centrális helyre kerüljön. Ez a sajátosság pedig annak köszönhető, hogy a test – mint láttuk – egyszerre eredendő és eredeti megjelenési szerkezetével ugyanúgy döntő fenomenológiai motívumokat mutat fel a „belső” szubjektív tapasztalat, mint a „külső” tárgyi világ tapasztalatának vonatkozásában. E fenomenológiai jellemzőket a maguk összességében tekintve azt lehetne mondani, hogy a testtapasztalat három különmemű, noha egymástól korántsem független *megalapozási módot* tesz láthatóvá abban a folyamatban, ahol Husserl szerint a szubjektivitás és a világ viszonya konstituálódik, vagyis ahol ez utóbbiak az észlelésekben és a velük korrelatív tárgyi megjelenésekben eredeti módon artikulálódnak. Ez a három megalapozási mód tulajdonképpen a „világiasítás” három rétegének feleltethető meg, amelyen keresztül a szubjektivitás a maga konkrétságában „fellép” a világban.

Az első megalapozási mód a szubjektivitás eredendő *testi önmegjelenésének* szintjén érhető tetten. Ez a megalapozás azonban csupán részben utal a testtapasztalat közvetlen és érzéki adottságmódjára mint eredendő konstitúciós szintre. Itt ugyanis egyúttal arról az észlelési helyzetről is szó van, amelyet Husserl egy helyen a test „immanens módon megalapozott transzcendenciájának” nevez (Husserl 1973b. 249). E megfogalmazás azt jelenti, hogy a tudat és a test eredeti összetartozásának intuitív tapasztalatán túl a testérzés és a mozgásérzék arról is eredeti adottsággal szolgál, hogy az eleven test „megjelenő dolog” (uo). Ezáltal pedig arra a tényre derül fény, hogy a szubjektivitás eredeti megalapozó testi szférája egészen a külső, térbeli és természeti tapasztalatig terjeszkedik. Erre az összetett megalapozásra vonatkoznak Husserl azon 1921-es elemzései is, amelyek a testet „kettős tapasztalat tárgyaként” mutatják be, ahol a kérdés éppen az, hogy a „test önészlelése” mennyiben „alapja (*Fundament*)” egyszerre a „test (*Leib*)” appercepciójának” és a „testalkat (*Leibkörper*)” appercepciójának”.⁸ Világos, hogy ez a kérdés nem kevesebbet érint, mint a test egyszerre működő szubjektivitásként és természeti létezőként való konstitúciójának lehetőségét. Ha ugyanakkor Husserl ebben a szövegében még nem ad végérvényes választ erre a kérdésre, megteszi ezt máshol. A *Formális és transzcendentális logika* nem habozik a testtapasztalat kapcsán az „én pszichofizikai létezőként való önkonstitúciójáról” beszélni oly módon, hogy – hasonlóan a *Kartezianus elméletek*hez – Husserl a test eredeti konstitúcióját a természet egy olyan primordiális rétegével hozza kapcsolatba, amely „önmagában első”, mert „még nem objektív természet” (Husserl 1974. 246–248; 2000. 112–115). E megfogalmazások pedig

⁸ Uo. 57. A *Leibkörper* kifejezés „testalkat”-ként való fordításához lásd a *Kartezianus elméletek* magyar kiadásához fűzött megjegyzéseimet: Takács 2001.

arra engednek következtetni, hogy a test önmegjelenésének ebben a dimenziójában nem kevesebb, mint a szubjektivitás és a világ korrelációjának legelemibb formája alapozódik meg.

A test fenomenalitása azonban egy további értelemben is megalapozónak nevezhető. Ez a megalapozás az *objektívációnak* azzal a rétegével áll összefüggésben, amelyről az előző fejezetben már beszéltünk. Itt Husserl abból a tényből indul ki, hogy a test saját kinesztétikus szerkezetén keresztül nem csupán utat talál a világ dologi és természeti létezőihez, de az eredeti tapasztalat szempontjából egyenesen kondicionálja azokat. Ebben az értelemben már az *Eszmék* második kötete is úgy határozza meg a kinesztétikus adottságmódot, mint „ősalapot (*Urgrund*)”, melynek révén „az én környező világának valamennyi reális tárgya kapcsolatban áll a testtel” (Husserl 1952. 56). A test kinesztétikusan objektíváló tapasztalata éppen azt teszi lehetővé, hogy a világ mint tárgyi horizont a szubjektivitáshoz konkrétan hozzátartozó dimenzióként *jelenhessen meg*. Mert a mozgás – s erről már volt szó – az eleven testtapasztalat számára nem annyira helyváltoztatást, hanem a tárgyi megjelenésekhez nélkülözhetetlen közelség, távolság és orientáció konstitúcióját jelenti. Amikor tehát Husserl a „test objektivitását minden objektivitás fundamentumának (*Fundament*)” minősíti, akkor egy alapvető konstitúciós viszonyt ír le, az eredeti adottságmódok logikáját követve:

A test objektivitása az objektivitás fundamentuma. Az objektivitás az előzetesség és utólagosság rendjébe illeszkedik, mely maga is a primordialitás ontológiai rendjén alapul a konstitúció funkciójából származó rendként. A test korábbi a testi valósághoz képest, amely a testen kívül létezik. A testiség pedig, noha az objektív világ meghatározottságainak csupán egy rétegét képezi, korábbi a meghatározottságok azon rétegéhez képest, melyet objektív szellemnek nevezünk (Husserl 1973c. 490).

A testtapasztalat megalapozó jellegének harmadik, egyben utolsó elemét az *interszubjektivitás* szintjén fedezhetjük fel. Husserl fenomenológiai elemzései itt legtöbbször abból a megállapításból indulnak ki, mely szerint az *ego* és az *alter ego* közötti viszony alapelemei a testi konstitúció szintjén keletkeznek. A *Kartezianus elmélkedések* elemzései ebből a szempontból példaértékűek, és világossá teszik, hogy a másik legelőször is külső testi jelenlétével képez tapasztalati tartalmat számomra. Csakis az ezen a tapasztalaton alapuló *hasonlósági apperpció* révén juthatok el ahhoz a következtetéshez, hogy a velem szemben megjelenő létező a *társszubjektum* tulajdonságaival bír (vö. Husserl 2000. 125–130). Ha tehát a másik szubjektum tapasztalata valamiképpen az *eredeti alapítás* (*Urstiftung*) jegyével rendelkezik számomra, akkor ez Husserl szerint kizárólag a testi és a testalkati megjelenés szerkezetéből bontható ki (vö. Husserl 2000. 127–129). Itt pedig azok a sajátosságok az iránymutatók, amelyek magát az eredeti testi megjelenést jellemzik. Az eleven test külső tárgyként való megjelenési képes-

sége eredeti módon motiválja a hasonlósági appercepciót, olyannyira, hogy Husserl egy jegyzetében egyenesen arról beszél, hogy „a test térbeli dologként való konstitúciója [...] alapja (*Fundament*) egy másik idegen test közvetett appercepciójának” (Husserl 1973b. 516. 1. jegyzet). Vagy még pontosabban:

Azt kell hogy mondjuk, hogy egy idegen test észlelése lényegét tekintve egy eredeti értelmezésen keresztül történő észlelés. Ez az eredendőség a saját primordiális testiségemre való kiküszöbölhetetlen utalásban alapozódik meg (*gegründet*), amelyben eredeti élménnyel rendelkezem egy olyan szubjektív lét testiségéről, amely dologként jelenik meg (Husserl 1956. 63).

Ennek alapján világossá válhat annak a husserli állításnak az indítéka is, amely szerint „a közösség formájában konstituálódó mozzanatok közül az első a természet, amely valamennyi interszubjektív közösségiség alapja (*Fundament*)” (Husserl 2000. 137). Ha Husserl elemzéseiben ugyanakkor olyan fenomenológiai megoldásokat is keres a közösség konstitúciójának kérdésre, amelyek nem követik minden tekintetben a *Kartezianus elmékedésekben* kifejtett „analogikus appercepció” doktrínáját, a testtapasztalat akkor is alapvető kiindulópont marad a számára. Legyen szó, akár a „monásközösség” tapasztalati feltételeinek elemzéséről, akár az „ösztön” és a hozzá tartozó sajátos intencionalitás feltárásáról, a test fenomenalitása mindezen koncepciókban olyan alapot nyújt Husserl számára, amely az interszubjektív konstitúció viszonyait továbbra is az eredeti megjelenések tényéből és szerkezetéből engedi kibontani.⁹

Husserl fenomenológiai testelméletének szempontjából nem tűnik aggályosnak egy olyan megállapítás elfogadása, mely szerint „az emberi testre vonatkozó tapasztalatunk bizonyos módon a valóságra vonatkozó tudásunk alapját képezi, s ezáltal metafizikai fogalmainknak is alapul szolgál” (Mezei 2004. 162). Hiszen a konkrét szubjektivitás természetére vonatkozó husserli elemzések nem csupán a tudat és a világ transzcendentális korrelációjának újfajta leírására tesznek kísérletet. Legalább ennyire fontos, hogy a testiség fenomenológiai elemzését Husserl egyrészt a természet, másrészt az interszubjektivitás konstitúciójának a kérdéséig terjeszti ki. Ez a megközelítés pedig amellet, hogy a testtapasztalat alapvető szerepét hangsúlyozza mindkét említett konstitúciós módban, egyúttal folyamatosan a pszichofizikai tapasztalat és létmód problémáját tárgyalja. Ezekon a pontokon, anélkül, hogy le kellene mondaniuk a fenomenológiai módszer által biztosított talajról, a husserli elemzések világos metafizikai jelentőségre tesznek szert. Mert a testtapasztalat felbontása érzéki és természeti összetevőkre már

⁹ A monadikus tapasztalat és testtapasztalat megalapozó viszonyához lásd Husserl 1973b. 261–272 és Husserl 1973c. 634–641. Az ösztönintencionalitás testi megalapozottságához pedig lásd Husserl 2004. 123–126 és értelmező írást: Takács 2004. 120–122.

csírájában tartalmazza a *tudat fakticitásának* és a *világ transzcendentális értelmének* téziséét.¹⁰ A husserli „metafizika” azonban az eredeti tapasztalati adottságmódok elemzésén nyugszik. S ez az eljárás gyakorlatát és doktrinális kidolgozottságát tekintve a mai napig fenomenológiai követőkre vagy konkurensokra vár.

IRODALOM

- Brand, Gerd 1954. *Ich, Welt und Zeit. Nach un veröffentlichten Manuskripten Edmund Husserls.* Den Haag, M. Nijhoff.
- Depraz, Natalie 2001. *Lucidité du corps. De l'empirisme transcendantal en phénoménologie.* Dordrecht–Boston–London, Kluwer.
- Dodd, James 1997. *Idealism and Corporeity. An Essay on the Problem of the Body in Husserl's Phenomenology.* Dordrecht–Boston–London, Kluwer.
- Franck, Didier 1981. *Chair et corps. Sur la phénoménologie de Husserl.* Paris, Minuit.
- Husserl, Edmund 1952. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution.* (Husserliana IV.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1956. *Erste Philosophie (1923–1924), Zweiter Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion.* (Husserliana VIII.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1962. *Phänomenologische Psychologie. Vorlesungen 1925.* (Husserliana IX.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1973a. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Erste Teil (1905–1920).* (Husserliana XIII.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1973b. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlaß. Zweiter Teil (1921–1928).* (Husserliana XIV.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1973c. *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlaß. Dritter Teil (1929–1935).* (Husserliana XV.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1973d. *Ding und Raum. Vorlesungen 1907.* (Husserliana XVI.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 1974. *Formale und Transzendente Logik. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft.* (Husserliana XVII.) Den Haag, M. Nijhoff.
- Husserl, Edmund 2000. *Kartezianus elmélkedések.* Ford. Mezei Balázs. Budapest, Atlantisz.
- Husserl, Edmund 2003. *Transzendentaler Idealismus. Texte aus dem Nachlass (1908–1921).* (Husserliana XXXVI.) Dordrecht–Boston–London, Kluwer.
- Husserl, Edmund 2004. Egyetemes teleológia. Ford. Kukla Krisztián – Takács Ádám. *Vulgo.* 5/1. 123–126.
- Husserl, Edmund 2006. *Späte Texte über Zeitkonstitution (1929–1934). Die C-Manuskripte.* (Husserliana Materialen, Band 7.) Dordrecht–Boston–London, Kluwer.
- Lévinas, Emmanuel 1988. Intentionnalité et sensation. In uő *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger.* Paris, Vrin. 145–165.
- Mezei Balázs 2004. Az emberi test modális elmélete. In Boros Gábor – Ullmann Tamás (szerk.) *A szubjektum problémája. Kortárs fenomenológiai tanulmányok.* Budapest, Tudástársadalom Alapítvány. 157–210.

¹⁰ Husserl metafizikai kérdésfeltevéseinek értelmezéséhez lásd Schwendtner 2008. 230–243.

- Schwendtner Tibor 2008. *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*. Budapest, L'Harmattan.
- Takács Ádám 2001. Az evidens és az örökkévaló (E. Husserl: *Kartezianus elmékedések*). *BUKSZ.* 13/3. 221–222.
- Takács Ádám 2004. Bevezetés Edmund Husserl *Egyetemes teleológia* című szövegéhez. *Vulgo.* 5/1. 120–122.
- Tengelyi László 2010. A fenomenológia módszertani idealizmusa. *Magyar Filozófiai Szemle.* 54/1. 9–22.
- Yamaguchi, Ichiro 1982. *Passive Synthesis und Intersubjektivität bei Edmund Husserl*. Den Haag, M. Nijhoff.